

EKSPERTU KOMISIJA

Eiropas Vēstures muzejs

Eiropas Vēstures muzeja konceptcija un pamatprincipi

Manuskripts sagatavots 2008. gada oktobrī

Iespiests Briselē, Beļģijā

Saturs

Priekšvārds.....	5
Konceptuālie un muzeoloģiskie pamatprincipi	7
Pastāvīgās ekspozīcijas saturiskais pamats	11
Eiropas pirmsākumi un attīstība līdz 19. gadsimta beigām	11
Eiropa pasaules karu laikmetā	15
Eiropa kopš Otrā pasaules kara.....	17
Jautājumi nākotnes Eiropai.....	24
Pēcvārds.....	25
Ekspertu komisijas locekļi.....	27

Ekspertu komisijas locekļi un Eiropas Parlamenta priekšsēdētājs Hanss-Gerts Peterings komisijas pirmajā sanāksmē. No kreisās: *Giorgio Cracco, António Reis, Mária Schmidt, Włodzimierz Borodziej, Hans Walter Hütter, Marie-Hélène Joly, Matti Klinge, Michel Dumoulin*. Fotografēšanas brīdī nebija klāt *Ronald de Leeuw*.

„Vēlos ierosināt radīt vietu atmiņām un nākotnei — vietu Eiropas idejas tālākai izaugsmei. Es vēlos ierosināt izveidot Eiropas vēsturei veltītu muzeju. Tam jāklūst [...] par vietu, kurā glabāt mūsu atmiņas par Eiropas pagātni un pūliņiem panākt Eiropas apvienošanu un kura vienlaikus būtu atvērta visiem pašreizējiem un nākamajiem Eiropas Savienības pilsoņiem, lai turpinātu veidot Eiropas identitāti.”

*Eiropas Parlamenta priekšsēdētājs
profesors Dr. Hanss-Gerts Peterings
2007. gada 13. februārī*

Priekšvārds

1. „Vēlos ierosināt radīt vietu atmiņām un nākotnei — vietu Eiropas idejas tālākai izaugsmei. Es vēlos ierosināt izveidot Eiropas vēsturei veltītu muzeju. Tam jāklūst [...] par vietu, kurā glabāt mūsu atmiņas par Eiropas pagātni un pūliņiem panākt Eiropas apvienošanu un kura vienlaikus būtu atvērta visiem pašreizējiem un nākamajiem Eiropas Savienības pilsoņiem, lai turpinātu veidot Eiropas identitāti.” Ar šiem vārdiem Eiropas Parlamenta priekšsēdētājs un EP deputāts profesors Dr. Hanss-Gerts Peterings savā programmatiskajā runā 2007. gada 13. februārī sāka Eiropas Vēstures muzeja izveidi.
2. Pēc detalizētām apspriedēm Eiropas Parlamenta Prezidijs vienbalsīgi sniedza atzinīgu vērtējumu šai ierosmei un izveidoja ekspertu komisiju, kuras uzdevums bija izstrādāt Eiropas Vēstures muzeja koncepciju. Minētās komisijas sastāvā darbojās deviņi locekļi — vēsturnieki un muzeju speciālisti no dažādām Eiropas valstīm. Briselē notika vairākas darba sanāksmes, kuru laikā komisijas locekļi izstrādāja šo koncepciju, to vienprātīgi apstiprinot 2008. gada 15. septembrī.
3. Ekspertu komisijas locekļi uzsver, ka Eiropas Vēstures muzeja īpašais mērķis ir padziļināt jebkuras Eiropas iedzīvotāju paaudzes zināšanas par kontinenta vēsturi, tā veicinot labāku izpratni par Eiropas attīstību mūsdienās un nākotnē. Šim muzejam jāklūst par vietu, kas iedzīvina Eiropas ideju.
4. Tam jāizskaidro Eiropas vēstures pamataspekti, lai būtu iespējams izprast neseno vēsturi un mūsdienas. Pamatojoties uz vēsturiskajiem notikumiem un to sekām, tiks atainota Eiropas institūciju dibināšana un attīstība 20. gadsimta otrajā pusē. Ekspozīcijai jāatspoguļo tiklab Eiropas vēstures daudzveidība, kā arī kopīgās saknes.
5. Kontinenta neseno vēsturi iezīmē vēlme un gatavība brīvprātīgi sadarboties Eiropas līmeņa starpvalstu institūcijās. Eiropas Vēstures muzeja svarīgākais vēstījums būs nacionālisma izpausmju, diktatūru un karu tālejoša pārvarēšana, 20. gadsimta 50. gados izkristalizējusies vēlme visiem kopā dzīvot tādā Eiropā, kurā valda miers un brīvība, un starpvalstu savienība, kurai nebūtu militārs raksturs. Ekspozīcijas ļaus izprast to, ka vienota Eiropa, pamatojoties uz kopīgām vērtībām, var īstenot kopīgu, mierpilnu sadzīvi progresa virzītā pasaulē. Eiropas Vēstures muzejs rosinās iedzīvotājus plaši iesaistīties apvienotās Eiropas politisko lēmumu pieņemšanā.
6. Eiropas Savienības pienākums ir veicināt izpratnes uzlabošanu par Eiropas tautu kultūru un vēsturi un sekmēt to popularizēšanu (EK līguma 151. pants).

Konceptuālie un muzeoloģiskie pamatprincipi

7. Eiropas Vēstures muzejs jāveido kā mūsdienīgs izstāžu, dokumentācijas un informācijas centrs. Tajā jābūt gan pastāvīgajai ekspozīcijai (paredzamā platība — līdz 4000 m²), kas iepazīstinās apmeklētājus ar Eiropas vēsturi, gan arī telpām, kurās izvietot īstermiņa izstādes. Turklāt eksperti ierosina izveidot arī informācijas centru, kurā apmeklētāji varētu saņemt padziļinātu informāciju par Eiropas pagātni un mūsdienām. Papildus šiem piedāvājumiem muzejs var rīkot dažādus pasākumus un sagatavot publikācijas.
8. Lai muzeja darbība būtu sekmīga, jāņem vērā daudzi dažādi faktori, kuri savstarpēji jāsavstarpina.
9. Vissvarīgākie faktori ir zinātniskā neatkarība un objektīvs vēstures attēlojums. Ekspertu komisija norāda, ka īpaši svarīgi ir tas, lai Eiropas Vēstures muzeja darbības pamatā būtu zinātniski pamatotas atziņas un metodes. Vēstures atspoguļojuma patiesums ir obligāts priekšnoteikums, lai nodrošinātu, ka muzeju atzinīgi vērtē gan speciālistu aprindas, gan apmeklētāji. Vēstures faktu un vēsturisko procesu izklāstam ir jābūt daudzpusīgam un atklātam — tikai tā var panākt, ka apmeklētājiem veidojas savs skatījums, un rosināt viņus iesaistīties diskusijā par šiem jautājumiem. Minēto neatkarību varētu garantēt, izveidojot zinātnisko padomi, kuras sastāvā darbotos augsta līmeņa vēsturnieki un muzeju speciālisti un kura veiktu muzeja darbības pārraudzību.
10. Lai Eiropas Vēstures muzeja koncepcija būtu sekmīga un ticama, būtisks aspekts ir arī par muzeja darbību atbildīgās iestādes institucionālā neatkarība.
11. Eiropas Vēstures muzeja misija ir veidot tiltu starp akadēmisko pasauli un plašām sabiedrības aprindām. Muzeja izveidē un darbībā jāņem vērā jaunākās muzeoloģijas zinātnes atziņas. Muzejam jāattīsta un jāīsteno plašs izglītības programmu piedāvājums, kas adresēts apmeklētāju grupām ar dažādām interesēm. Kaut arī Eiropas Vēstures muzeja darbības pamatā liela nozīme būs zinātniskai pieejai, tomēr nav paredzēts, ka muzejs nodarbotos ar fundamentālo zinātnisko pētniecību šā jēdziena šaurākajā nozīmē.
12. Tomēr ekspertu komisija uzskata, ka, papildinot Eiropas Vēstures muzeja piedāvājumu, tajā būtu jāizveido tikšanās vieta jaunajiem zinātniekiem, kuri nodarbojas ar Eiropas vēstures izpēti. Šāda tikšanās vieta ne vien ļautu muzejam kļūt dzīvākam, bet arī piesaistītu jaunos talantus no visas Eiropas.
13. Eiropas Vēstures muzejs būs domāts visas Eiropas iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu vecuma un izglītības līmeņa. Tā kā šī mērķauditorija ir visai plaša, tad, veidojot ekspozīcijas, nevar pamatoties uz pieņemumu, ka apmeklētājiem būs dziļas priekšzināšanas par aplūkojamiem jautājumiem. Paredzams, ka muzeja apmeklētāji galvenokārt būs cilvēki, kas nav nozares speciālisti, bet interesējas par attiecīgajiem jautājumiem.
14. Izprast vēsturiskos notikumus un procesus attiecīgajai mērķauditorijai palīdzēs hronoloģiski orientēts stāstījums. Pateicoties hronoloģijai, kurā būs iekļauts arī retrospektīvs skatījums un plašāki pārskati, apmeklētājiem būs vieglāk orientēties attiecīgo notikumu un vēsturiskās attīstības ģeogrāfiskajā un hronoloģiskajā kontekstā. Šāda struktūra paredzēta ekspozīcijas daudzveidīgo elementu izmantojumam — priekšmetiem, tekstiem un citiem informācijas nesējiem, ar kuriem muzejā tiks attēlota vēsture.
15. Tādējādi Eiropas Vēstures muzejam kopumā jāklūst par iestādi, kas visās savas darbības jomās koncentrējas uz apmeklētāju vajadzībām. Piemēram, ekspozīcijās

izmantotajiem tekstiem un audiovizuālajiem materiāliem jābūt vairākās valodās, un ekspozīciju didaktiskie principi un struktūra jāizraugās, ņemot vērā Eiropas valstīm raksturīgos demogrāfisko pārmaiņu procesus. Nozīmīgi faktori Eiropas Vēstures muzeja darbībai būs arī apzināta pielāgošanās apmeklētāju vajadzībām un šā pamatprincipa regulāra pārskatīšana, pastāvīgi izdarot novērtējumus.

16. Līdzās jau minētajam Eiropas Vēstures muzejs veidos īstermiņa un ceļojošās izstādes. Ar ceļojošajām izstādēm galvenokārt būs iespējams sasniegt cilvēkus jebkurā Eiropas vietā, kā arī citur pasaulē.
17. Papildus minētajām ekspozīcijām un par noteiktu tematiku veidotām izstādēm Eiropas Vēstures muzeja pievilcību vairo arī pasākumi, kas būs veltīti konkrētiem Eiropas kontekstā būtiskiem jautājumiem, un muzeja izdotas publikācijas. Turklāt mūsdienīgam 21. gadsimta muzejam ir vajadzīga arī interneta vietne ar plašu piedāvājumu klāstu.
18. Būtiska nozīme ir tam, lai muzejs veidotu pats savu krājumu, jo, lai izveidotu vizuāli pievilcīgu pastāvīgo ekspozīciju, kā arī īstermiņa un ceļojošās izstādes, muzejam obligāti jābūt iespējai izmantot tam piederošus eksponātus. Vienlaikus šāda krājuma esamība ļaus muzejam iekļauties starptautiskajā muzeju kolekciju patapināšanas sistēmā un garantēs tam nozīmīgu statusu šajā sistēmā. Veidojot muzeja krājumu, uzmanība jāpievērš tam, lai krājumā galvenokārt būtu akcentēti tieši ar Eiropu saistīti vēstures aspekti. Jāizvairās no jau pastāvošo nacionālo krājumu dublēšanas.
19. Lai Eiropas Vēstures muzeja darbība būtu sekmīga, obligāts priekšnoteikums ir centrāla atrašanās vieta. Tam jāatrodas Eiropas iestāžu apmeklētāju plūsmas ceļā. Ir vienlīdz svarīgi panākt ciešu muzeja piesaisti norisēm, ko piedāvā Eiropas iestāžu atrašanās vieta, kā arī padarīt to par neatņemamu Eiropas muzeju vides daļu.
20. Eiropas Vēstures muzeja veiksmīgas darbības un panākumu nodrošināšanai ir noteikti nepieciešams pastāvīgs struktūras finansējums. Līdzekļi būs vajadzīgi ne tikai muzeja izveidei un iekārtošanai, bet arī tā darbībai ilgtermiņā. Izmaksas radīsies arī tad, kad muzejs jau būs atklāts — tās būs saistītas ar muzeja pievilcības saglabāšanu. Pastāvīga izstāžu un muzeja infrastruktūras attīstīšana veidos pamatu muzeja akceptēšanai ilgtermiņā.
21. Tā kā Eiropas Vēstures muzeja darbības mērķis būs visas sabiedrības politiskā izglītošana, ekspertu komisija uzskata, ka ieejai muzejā jābūt bezmaksas.
22. Eiropas Vēstures muzeja svarīgākās sastāvdaļas — pastāvīgās ekspozīcijas — platība aptvers līdz 4000 m². Ekspozīcija galvenokārt pievērsīsies Eiropas vēstures atspoguļojumam no Pirmā pasaules kara līdz mūsdienām. Būs vajadzīgs arī neliels atskats uz Eiropas pirmsākumiem un viduslaiku un jaunāko laiku vēsturi, lai ļautu apmeklētājiem labāk izprast tagadni un nākotni. Saikne ar tagadni būs visai būtiska šā muzeja sekmīgai darbībai, jo tā tiklab liecinās par muzeja aktualitāti, kā arī akcentēs tā tiešo saistību ar apmeklētāju ikdienu. Turklāt piesaiste tagadnei ļaus arī bez iepriekšējas gatavošanās pievērsties būtiskām politiskās, sabiedriskās, ekonomiskās un kultūras dzīves norisēm un pārmaiņām ar svarīgu nozīmi Eiropas kontekstā.
23. Pastāvīgā ekspozīcija nebūs atsevišķu valstu vai reģionu vēstures kopsavilkums — tā īpaši pievērsīsies Eiropas mēroga parādībām. Sevišķa uzmanība tiks veltīta periodam pēc Otrā pasaules kara, kopš Eiropā valda miers. Turklāt jāņem vērā, ka Eiropas īstenā iezīme ir mūsu kontinenta daudzveidība. Šis neviendabīgums un arī dažādām attīstības fāzēm raksturīgu norišu sinhronitāte rada visai sarežģītu uzdevumu muzeja izveides darba grupai un ekspozīciju veidotājiem. Vienlaikus šie aspekti sniedz atsauces punktus dažādajiem apmeklētāju slāņiem. Ņemot vērā paredzamās mērķauditorijas

neviendabīgo struktūru, ekspozīcijā tiks iekļauti arī biogrāfiski elementi, kas apmeklētājiem ļaus vieglāk izprast ar Eiropu saistīto daudzpusīgo tematiku un procesus. Iepazīstot gan slavenus, gan nevienam nezināmu Eiropas iedzīvotāju biogrāfijas, apmeklētājiem būs iespējams gūt padziļinātu priekšstatu par attiecīgajiem vēsturiskajiem apstākļiem. Svarīga nozīme ekspozīcijā būs subjektīvās pieredzes aspektam.

24. Pastāvīgās ekspozīcijas pievilcība lielā mērā būs atkarīga no izstādītajiem priekšmetiem — pateicoties to harismātiskajam spēkam, kognitīvo pieeju vēstures jautājumiem papildinās arī emocionāls pārdzīvojums. Taču eksponātu nozīmi būs grūti uztvert ārpus konteksta. Šajā sakarībā šķiet pašsaprotami, ka muzejā mērķtiecīgi izmantojami audiovizuālie līdzekļi. Ekspozīcijās, kas dokumentē mūsdienu un nesenās pagātnes vēsturi, ir obligāti jāiekļauj audiodokumenti un videodokumenti. Tie jāizmanto gan kā oriģinālavoti, gan kā līdzekļi izstādes didaktisko mērķu sasniegšanai. Ar mūsdienīgiem audiovizuālajiem līdzekļiem ekspozīciju var padarīt dinamiskāku un atvieglot tās uztveri, jo īpaši, ja runa ir par jaunākās paaudzes apmeklētājiem. Šķiet acīmredzami, ka pastāvīgās ekspozīcijas pamatā jābūt vēstījuma principam, lai apmeklētājos izraisītu gan kognitīvu, gan emocionālu reakciju uz atspoguļotajām tēmām.
25. Noslēgumā jānorāda, ka, regulāri pārveidojot pastāvīgo ekspozīciju, Eiropas Vēstures muzeja popularitāti un pievilcību varēs garantēt gan īsākā, gan ilgākā laika posmā.
26. Ņemot vērā grūto uzdevumu, kas būs jāveic muzeja izveides darba grupai, muzeja iespējamā atklāšana 2014. gada vasarā uzskatāma par vērienīgu mērķi, ko būs iespējams sasniegt, ja visas iesaistītās puses efektīvi sadarbosies.

Pastāvīgās ekspozīcijas saturiskais pamats

Eiropas pirmsākumi un attīstība līdz 19. gadsimta beigām

27. Attīstoties tirdzniecībai, Vidusjūras austrumu piekrastē un pie Melnās jūras veidojās augstākas, jau „eiropiskas” kultūras izpausmes. Šie reģioni nepietiekamās auglības dēļ nebija piemēroti lauksaimniecībai, toties tur salīdzinājumā ar lielajām zemkopju valstīm Nīlas, Tigras un Eifratas apkaimē bija labvēlīgāki apstākļi kuģniecības attīstībai un nelielu valstu veidošanās procesiem.
28. Par to, kāda nozīme piemita vienam no svarīgākajiem Eiropas vēstures dzinējspēkiem — pārapdzīvotības izraisītajai iedzīvotāju migrācijai, liecina kolonizācijas fenomens. Tieksme pārvietoties rosināja cilvēkus doties apgūt jaunas teritorijas, tādējādi sekmējot spēcīgas militārās kultūras attīstību, kas kalpoja koloniju iekarošanai un uzturēšanai. Piemēram, Egejas jūras reģionā esošo pilsētu un pilsētvalstu varenība pieauga, pateicoties to daudzajām kolonijām Vidusjūras un Melnās jūras baseinā.
29. Migrācija un kolonijas Eiropas vēsturē ir bieži sastopams fenomens, kura izpausmes bija vai nu karagājieni vai masveida kolonizācija. Migrācijai Eiropas robežās ir tikpat liela nozīme kā citu kontinentu teritoriju kolonizācija ārpus Eiropas robežām.
30. Jau kopš seniem laikiem Eiropas iedzīvotājus interesēja Indijas un Ķīnas bagātības, un iespējas turp nokļūt tika meklētas gan Aleksandra Lielā laikā, gan dažus gadsimtus vēlāk Romas impērijas laikā, gan krusta karos pēc 1000. gada, gan arī veidojot kolonijas, ar ko, sākot ar 16. gadsimtu, galvenokārt nodarbojās Francija, Anglija, Portugāle un Holande. Daļa šo koloniju pastāvēja līdz pat 20. gadsimta 70. gadiem. Spānija un Portugāle savas koloniālās impērijas sākumā lielākoties izvērta Amerikā, bet Krievijas impērija nostiprinājās Sibīrijā un Vidusāzijā.
31. Sākot ar 5. gadsimtu p.m.ē., Grieķijā un Romā veidojās augsti attīstīta kultūra, kas, vēlāk vairākas reizes piedzīvojusi jaunu uzplaukumu, ir mūsdienu Eiropas kultūras — filozofijas, literatūras, likumdošanas un valsts — attīstības pamatā. Šis vēstures posms ilga apmēram tūkstoš gadu. Galvenās šā laika valodas, proti, grieķu un latīņu valoda, veido gandrīz visu pārējo Eiropas valodu gramatisko, leksisko un semantisko bāzi.
32. Antīkās kultūras renesanse un jaunatklātais „informācijas nesējs” — grāmata — 16. gadsimtā ievērojami sekmēja latīņu valodas ietekmes pastiprināšanos franču un citās romāņu valodās. Latīņu kultūras ietekme sasniedza arī ģermāņu, somugru un slāvu valodas, papildinot tās ar plašu jaunu vārdu krājumu. „Attīrītās” latīņu valodas nozīme universitāšu un skolu sistēmā, kā arī katoļu baznīcā visā Eiropā saglabājās līdz pat 20. gadsimtam. Tai bija būtiska ietekme uz vietējām rakstītajām valodām, jo īpaši uz semantiku un terminoloģiju. Vēlāk, īpaši 18. gadsimtā, latīņu valodas universālā nozīme atjaunoti izpaudās spēcīgā ietekmē uz franču valodu, vienlaikus bija vērojama arī nozīmīga latīņu leksikas ietekme vācu, krievu, zviedru un citās valodās. Kopš 20. gadsimta beigām, pateicoties zinātniskajiem pētījumiem bioloģijā un tehniskajiem jaunievedumiem, grieķu un latīņu valodas nozīme atkal palielinās, jo minētajās nozarēs gandrīz visi termini ir grieķu vai latīņu izcelsmes.
33. Vienotas Eiropas kultūras veidošanās procesā, kas sākās viduslaikos, 12.–13. gadsimtā, visai būtiska nozīme bija skolām un universitātēm, kur tika izglītotas vadošās elites. Izglītības sistēmas pamatā bija māka domāt un rakstīt latīņu valodā un prasme argumentēt un kritizēt. Diskusijas norisinājās arī par kristīgās reliģijas dogmām, nereti izvērstoties vētrains strīdos. 17. gadsimtā, veidojoties pirmajām akadēmijām, gan

domāšana, gan rakstība sāka atbrīvoties no baznīcas kontroles, tomēr vairākās valstīs turpināja pastāvēt dažādas morālās un politiskās cenzūras formas.

34. Āzijas ietekme bija jūtama galvenokārt reliģijas jomā. Sākot ar mūsu ēras 4. gadsimtu, kristietība attīstījās, jūdaisma (semītu) tradīcijām savijoties ar baznīcas tradīciju. Baznīcas organizācija jau pirms 1000. gada sašķēlās grieķu un latīņu atzarā; grieķu atzars aptvēra Konstantinopoli un Austrumromas impēriju, pēc tam galvenokārt Krieviju, savukārt latīņu atzara iezīmes bija pāvesta autoritāte, baznīcas vadība Romā un latīņu valodas izmantošana gan runā, gan jo īpaši rakstu valodā. Pastāvīgie Āzijas iebrukumi jo īpaši skāra austrumu daļu, un to kulminācija bija 14. un 15. gadsimtā — tika pakļauta Krievija, un 1453. gadā turku rokās nonāca Konstantinopole. Ilgstošā turku kundzība Balkānos un Melnās jūras reģionā atstāja dziļas pēdas Eiropas vēsturē. Sākotnēji tās spēcīgo ietekmi izjuta Austrija un Krievija, vēlāk — arī Francija un Lielbritānija, kuras pastāvīgi tiecās panākt ietekmi Tuvajos Austrumos un ceļā uz Indiju. Etnisku un reliģisku motīvu rosināti kari Balkānu pussalā turpinās līdz pat mūsdienām.
35. 4. gadsimtā sākās pakāpenisks Rietumromas impērijas noriets. Vienotības ideja daļēji turpināja pastāvēt saistībā ar Romas baznīcu, un ap 800. gadu šī ideja kā politiskas vienotības princips tika iedzīvināta Kārļa Lielā valstī — jaunā Eiropas mēroga impērijā, kas formāli pastāvēja līdz 1806. gadam.
36. Baznīcas un valsts organizācija viduslaikos ilgu laiku attīstījās paralēli. Veidojās militārās, sabiedriskās un izglītības politikas sistēmas, kuru struktūra galvenokārt bija atkarīga no nodokļu veidiem. Sabiedriskajā un kultūras dzīvē būtiska nozīme bija klosteriem. Līdzās Eiropas bīskapijām, feodāļu īpašumiem, firstu valstīm un grāfistēm veidojās neatkarīgas, mūros ieslēgtas pilsētas, kas nereti mēdza apvienoties pilsētu savienībās; īpaši raksturīgi tas bija Itālijā, Nīderlandē un Vācijā. Svarīgākā pilsētu savienība bija Hanza.
37. Rietumu kristietība pakāpeniski izplatījās ziemeļu un austrumu virzienā. Piemēram, latīņu alfabēta izmantošana Polijā, Ungārijā, Horvātijā, Baltijas valstīs un Somijā/Zviedrijā liecina par šo valstu baznīcas, kultūras un politisko piederību Rietumiem, turpretī Krievija, Serbija, Bulgārija, Grieķija un savulaik Rumānija saglabāja ar grieķu pareizticīgo reliģiju saistīto grieķu rakstību slāviem raksturīgajā kirilicas formā.
38. Par baznīcas lielo nozīmi un tās sociālo un ekonomisko varenību, kā arī par arhitektūras un būvniecības prasmju, tēlotājmākslas un mūzikas ārkārtīgi augsto līmeni laikposmā no 1000. līdz 1500. gadam liecina vairāk nekā tūkstotis viduslaikos celto katedrāļu, kuru lielākā daļa gandrīz visā Rietumeiropā ir saglabājusies līdz mūsdienām. Šim posmam sekojošā laikmeta iezīme bija greznas pils, piemēram, Francijā — Versaļa, Krievijā — Pēterhofs, kā arī mūros ieslēgtas pilsētas un cietokšņi.
39. Iedzīvotāju dalījums kārtās — garīdzniecībā, muižniecībā, pilsētu buržuāzijā, zemniecībā un kalpotāju kārtā — ilgu laiku tika uzskatīts par dabisku, Dieva iedibinātu kārtību. Viscaur Eiropā veidojās noteiktiem iedzīvotāju slāņiem — muižniecībai, buržuāzijai, zemniekiem, vēlāk arī rūpniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem un ierēdņiem — raksturīgas kultūras, kuru pamatā bija attiecīgā iedzīvotāju slāņa dzīvesveids jeb identitāte. To atspoguļoja arī ģērbšanās veids, ēšanas ieradumi, interese un patikas izrādīšana par mūziku un citām mākslām.
40. 16. gadsimtā Rietumu kristietība sašķēlās katoļu baznīcā un protestantiskās konfesijās, piemēram, tādās konfesijās, kas bija iedvesmojušās no kalvinisma un dibināja

grupējumus vai neatkarīgas baznīcas Francijā, Nīderlandē, Šveicē un Skotijā. Luteriskās konfesijas baznīcas kļuva par valsts baznīcām vairākās Vācijas pavalstīs, Dānijā (/Norvēģijā, Īslandē) un Zviedrijā (/Somijā), kā arī pašreizējā Igaunijas un Latvijas teritorijā. Baltijas jūras reģiona valstīs izveidojās šāda situācija: Ziemeļvācijā, Dānijā, Zviedrijā, Somijā, Igaunijā un Latvijā nostiprinājās luterticība, Krievijā — lielākoties pareizticība, Polijā un Lietuvā — katoļticība. Luterisko reformāciju spēcīgā saistība ar centralizētu valstu veidošanos, kuras valsts struktūras izveides nolūkā konfiscēja lielāko daļu baznīcas īpašumu. Ap 1800. gadu — revolūciju un Napoleona laikmetā — šī parādība bija atkārtoti vērojama arī Vācijas katoļticīgajā daļā, Francijā un Itālijā.

41. „Protestantiskās” mācības bija savstarpēji atšķirīgas, taču tās vienoja interese par Bībeles Vecajā Derībā atainotajām jūdaisma tradīcijām. 16. un 17. gadsimtā protestantisma pārstāvji pārtulkoja Bībeli gandrīz visās Eiropas valodās, un šie tulkojumi vairumā gadījumu veidoja pamatu ikdienas valodas lietojumam attiecīgās valodas telpā. Tādējādi šīs jaunās standartizētās valodas un rakstību spēcīgi ietekmēja grieķu un latīņu valodas gramatika un stilistika. Jaunās valodas bija cieši saistītas ar antīkās pasaules literatūras, filozofijas un politisko ideju renesansi, un, pateicoties grāmatu iespiešanas izgudrošanai, kas veicināja vispārēja grāmatu tirgus rašanos, tās strauji izplatījās Eiropas elitārajās aprindās.
42. Eiropas valstu kultūras dzīvē dominēja atšķirīgi sabiedrības slāņi. Piemēram, spāņu, franču un poļu kultūras iezīmes lielā mērā noteica muižniecības ideāli, savukārt Nīderlandē, Anglijā, Skotijā un Dānijā noteicošais faktors bija pilsētu buržuāzijas dzīvesveids. Prūsijai un Krievijai galvenokārt bija raksturīga efektīva, moderna militārā organizācija.
43. Straujā zinātnes attīstība 17. gadsimtā, kā arī 18. gadsimta jeb tā dēvētā apgaismības laikmeta politiskā un buržuāziskā filozofija radīja jaunu izpratni par cilvēku un pilsoni. Šīs izpratnes pamatā esošais vērtību mērs, proti, kritiskais prāts un domāšanas un apziņas brīvība, veicināja garīdzniecības, muižniecības, amata meistarū, pilsētu u.c. privilēģiju likvidēšanu. Apgaismības idejas iemiesojās cilvēka un pilsoņa tiesību pasludināšanā, nostājoties opozīcijā reliģijas doktrīnām un cilvēka pakļautībai Dieva gribai. Šo attīstību varmācīgi uzsāka virkne revolūciju (pirmā bija 1789. gada revolūcija Francijā), un tā turpinājās vairāk nekā gadsimtu, revolucionāriem nemieriem mijoties ar pakāpeniskas attīstības procesiem. Tika pieņemti jauni likumi (šis process gan nereti bija lēns) par vienlīdzīgām mantošanas tiesībām (aizstājot pirmdzimtības tiesību principu), tiesības neatkarīgi no piederības noteiktai kārtai ieņemt oficiālu amatu un tiesības piedalīties un kandidēt vietējās pārvaldes un parlamenta vēlēšanās. Pirmās vispārējās vēlēšanas notika revolucionārajā Francijā. Savukārt pirmās parlamenta vēlēšanas, kurās bija ievērotas vispārējās vēlēšanu tiesības un vēlēt un kandidēt bija atļauts arī sievietēm, notika 1907. gadā Somijas Lielhercogistē.
44. Valstu, tautu un reliģisko konfesiju sāncensība bija raksturīga parādība jau viduslaikos, taču 16. gadsimtā, notiekot vairākiem lieliem kariem, tās iznīcinošais spēks izpaudās arvien lielākā mērā. Kari bija raksturīga Eiropas vēstures iezīme vairāku gadsimtu garumā — Trīsdesmitgadu karš Vācijā 17. gadsimtā, kari starp Franciju, Nīderlandi un Angliju, Zviedrijas un Polijas savstarpējie kari un kari ar Krieviju, Austrijas un Ungārijas kari ar Turciju, Spānijas kari Itālijā, nemitīgie konflikti starp Dāniju un Zviedriju, Krieviju un Turciju, Franciju un Lielbritāniju, kā arī citi konflikti. Sākot ar 18. gadsimtu, Austrumindijas un Amerikas kolonijās un citviet pasaulē norisinājās arī ar virskundzības jautājumu saistītas cīņas.

45. Jau 1648. gadā saistībā ar Vestfālenes miera līguma noslēgšanu radās iespējas risināt sarunas starpvalstu līmenī. Tas bija modernās diplomātijas aizsākums. Nākamais nozīmīgais posms Eiropas politiskajā sistēmā, noslēdzoties kariem un Francijas/Napoleona valdīšanas posmam, bija Vīnes kongresā (1814–1815) panāktās vienošanās, kas, neraugoties uz dažām neveiksmīgām revolūcijām un vairākiem īsiem kariem, garantēja ilgstošu miera periodu, kurā norisinājās ekonomikas, sabiedrības un kultūras attīstība. Raksturīgas šā laika pazīmes ir pamatizglītības nozīme, plaši analfabētisma novēršanas centieni, kultūras iestāžu un publisku muzeju dibināšana, mūzikas svarīgums, dzelzceļa iespēju apguve, tvaika tehnoloģiju izmantošana rūpnieciskajā ražošanā un satiksmē (arī aizjūras zemēs un Sibīrijā), kā arī elektroķīmiskās rūpniecības uzplaukums.
46. Industriālās revolūcijas gaitā notika iedzīvotāju masveida ieceļošana Parīzē, Londonā, Berlīnē, Sanktpēterburgā, Vīnē un arī visās pārējās galvaspilsētās, un šajās pilsētās tika ierīkoti plaši bulvāri, tramvaju satiksme, apkures sistēmas un parki. Tika nojaukti pilsētu mūri. Daudzi cilvēki gan pilsētās, gan laukos dzīvoja postā. Vēlāk veidojās centieni radīt sociālās aizsardzības sistēmu. Sākot ar 19. gadsimta otro pusi, pieauga spiediens no strādnieku puses. Tas izpaudās, strādniekiem apvienojoties arodbiedrībās. Taču arī uzņēmēji vēlējās padarīt ražošanu modernāku un efektīvāku, respektīvi, viņu mērķis bija ražošanas intensifikācija un atteikšanās no ekstensīviem ražošanas veidiem, un to varēja panākt ar labāk apmācītiem un veselākiem darbiniekiem.
47. Eiropas ekonomisko attīstību cita starpā veicināja priekšrocības, ko tā guva no koloniālajiem īpašumiem Āfrikā un Āzijā. Pastāvēja izteikta sāncensība starp Franciju un Lielbritāniju, Lielbritāniju un Krieviju, kā arī starp Vāciju un Austroungāriju. Pirmais Pasaules karš (1914–1918) bija ārkārtīgi iznīcinošs karš, kas galvenokārt skāra Eiropu un pēc milzīgā kritušo skaita bija lielākais karš kopš Napoleona laikiem.
48. 19. gadsimtā sāka dominēt nācijas princips. No vienas puses, šim gadsimtam bija raksturīga internacionālisma un kosmopolītisma gaisotne, taču no otras puses — pārņemtība ar nacionālām idejām. Šajā laikā uzplaukumu piedzīvoja vairākas jaunas valodas un literatūras, kas iepriekš bija uzskatītas par dialektiem. 19. gadsimts bija liberālās un nacionālās emancipācijas laikmets, turklāt šīs abas kustības sekmēja modernā prese, politisko partiju veidošanās un pilsētu iedzīvotāju iesaistīšanās dažādās biedrībās un apvienībās.
49. Par Eiropas modernā laikmeta paraugu un atskaites punktu kļuva Lielbritānija. Apvienotajā Karalistē, būtiski apsteidzot citas lielvalstis, bija izveidojusies moderna rūpnieciskā sabiedrība. Tradīcijām bagātā parlamentārā sistēma daudzkārt apliecināja savu institucionālo izturību; lieli konflikti bija atrisināmi mierpilnā ceļā, tāpat varēja panākt vienošanos par valsts pilsoņu tiesību un cilvēktiesību pakāpenisku paplašināšanu. Londonas Sitija kļuva par pasaules finanšu centru, Lielbritānijas floti uzskatīja par neuzvaramu, koloniju pārvaldi — par priekšzīmīgu, sabiedrības vidusšķiras („*gentry*”) dzīvesveidu — par pāraķu. Viens no šā Lielbritānijas 19. gadsimta uzplaukuma perioda simboliem bija karaliene Viktorija (1837–1901).
50. Gandrīz visu 19. gadsimtu turpinājās diskusijas par vispārēja un ilgstoša miera ideju. Tajās vadošā loma bija dažādām organizācijām, piemēram, Sarkanajam Krustam, kā arī intelektuālo aprindu pārstāvjiem, piemēram, lielajam franču rakstniekam Viktoram Igo. Tika dibinātas organizācijas miera idejas stiprināšanai un izplatīšanai. 1899. gadā, atsaucoties jaunā Krievijas cara Nikolaja II ierosmei un pateicoties amerikāņu miljonāra Endrjū Kārnegi dāvinājumam, Hāgā tika izveidota Starptautiskā Tiesa, ko oficiāli apstiprināja 1907. gadā. Savukārt 1920. gadā tika nodibināta Tautu Savienība —

mūsdienu Apvienoto Nāciju Organizācijas priekštece, kurā gan Eiropas ietekme bija ievērojami spēcīgāka nekā ANO.

Eiropa pasaules karu laikmetā

51. 1917. gads iezīmēja nozīmīgu pavērsienu Eiropas vēsturē. Austrumeiropā pēc boļševiku apvērsuma Krievijā izveidojās diktatūra un vienlaikus alternatīva sabiedriskā iekārta. Utopiskajai idejai par sociālo vienlīdzību daudzās valstīs bija daudz piekritēju. Eiropā sākās konflikts starp Austrumiem un Rietumiem. Būtībā tā bija cīņa starp komunistisko diktatūru un demokrātiju, kuras pamatā ir brīvības centieni. Padomju karaspēka vienības pēc varas pārņemšanas Krievijā apspieda citu tautu patstāvības centienus. Sākot ar 20. gadiem, solījumi nodrošināt attīstību un taisnīgumu bija saistīti ar Padomju Krievijas lielvaras interesēm, kas apdraudēja citas valstis. Nevienā Eiropas valstī komunistu nākšana pie varas nenotika nevardarbīgā un demokrātiskā veidā. Totalitāro ideoloģiju laikmets beidzās tikai līdz ar PSRS sabrukumu 1991. gadā.
52. Līdz ar pamiera noslēgšanu 1918. gada 11. novembrī beidzās līdz šim cilvēces vēsturē asiņainākais karš. Bojā gājušo skaits pārsniedza desmit miljonus. Plašā karadarbība noveda visas tajā iesaistītās tautas līdz spēku izsīkumam. Kara dēļ beidza pastāvēt trīs dinastijas — Hābsburgu, Hoencollernu un Romanovu dinastija. Ievērojami mainījās Eiropas politiskā karte. Vienlaikus kļuva skaidrs, ka Pirmais pasaules karš bija novājinājis Eiropas lielvaras. Jo īpaši kolonijās pastiprinājās pamatiedzīvotāju neatkarības centieni.
53. 1919. gada 28. jūnijā noslēgto Versaļas miera līgumu un citus Parīzes priekšpilsētās noslēgtos līgumus stipri ietekmēja Amerikas Savienoto Valstu prezidents Vūdovs Vilsons. Valsts tiesības uz pašnoteikšanos kļuva par Eiropas jaunās kārtības galveno principu. Triju izzudušo dinastiju vietā izveidojās valstis, kas principā bija parlamentāras demokrātijas. Saskaņā ar Versaļas miera līgumu tika izveidota Tautu Savienība. Tajā apvienojās „civilizētas tautas”, kā toreiz tika formulēts. Tās galvenais mērķis bija novērst turpmākus karus. Nedz Vācu Reihs, nedz boļševistiskā Krievija nebija Tautu Savienības dibinātāju vidū. Tomēr tās pievienojās Tautu Savienībai vēlāk, turpretim ASV tajā neiesaistījās līdz pat Savienības darbības beigām 1946. gadā. Tautu Savienības darbības princips — izveidot kopējas drošības sistēmu — neattaisnoja cerības.
54. Jaunizveidoto valstu etniskā dažādība Centrāleiropā un Austrumeiropā joprojām bija problēma, jo idejai par etniski homogēnu valsti joprojām bija bīstama ietekme uz valdošajām aprindām un daudzkārt arī uz iedzīvotāju vairākumu. Mazākumtautību aizsardzības līgums, ko parakstīja 1919. gada 28. jūnijā, bija tieša reakcija uz etnisko dažādību Polijā. Mazākumtautības tika īpaši aizsargātas, un to nodrošināja valstis, kas parakstījušas minēto līgumu. Pilnīgi pretrunā ar šo principu bija Lozannas līgums, ko Tautu Savienības aizgādībā parakstīja 1923. gada 24. jūlijā. Tā mērķis bija izveidot etniski homogēnu sabiedrību, lai izvairītos no turpmākiem konfliktiem. Nolūkā risināt starp Grieķiju un Turciju radušās mazākumtautību problēmas tika īstenota iedzīvotāju masveida pārvietošana. Vismaz 1,5 miljoni cilvēku zaudēja savu vēsturisko dzimteni.
55. Fašisma uzvara pār demokrātiju Itālijā bija nozīmīgs notikums pēckara periodā. Benito Musolīni īstenotais totalitārisms šķita pievilcīgs labēji radikālām organizācijām citās valstīs. Kamēr politiskā un ekonomiskā situācija Rietumeiropā un Centrāleiropā 20. gadu vidū stabilizējās, daudzas parlamentārās demokrātijas Eiropas austrumu daļā cieta sakāvi. Autoritāri režīmi kļuva par dominējošu valsts vadības veidu Baltijas jūras,

Melnās jūras un Vidusjūras valstīs. Pirmā pasaules kara zaudētāji („*have-nots*”) īstenoja pārskatīšanas politiku, kas bija vērsta pret Versaļas līguma noteikumiem. Vienlaikus uzvarētāji centās stabilizēt politisko kārtību Eiropā.

56. Tiešā veidā reaģējot uz Pirmā pasaules kara sekām, tika veikti pasākumi, lai principiāli mainītu starptautisko sistēmu. 1928. gadā noslēgtais Briāna-Kelloga pakts valsts līmenī bija mēģinājums pasludināt karus ārpus likuma. Gada laikā paktu parakstīja 54 valstis. Neraugoties uz bijušajām kara ierakumu pozīcijām, sabiedrības pārstāvji, apvienojoties, piemēram, kopējā Eiropas kustībā, apelēja pie visu Eiropas valstu atbildības un solidaritātes. Taču šie valdošo aprindu centieni neguva plašu atbalstu.
57. Pasaules ekonomiskā krīze, kas sākās 1929. gadā Amerikas Savienotajās Valstīs, lielā mērā ietekmēja ekonomisko, politisko un sociālo situāciju Eiropā. Kapitālisms, šķiet, bija izgāzies pilnībā, un tirgum kā ekonomikas stabilitātes faktoram vairs nebija uzticības. Eiropas iedzīvotāji atkal saskārās ar bezdarbu, sociālo pagrimumu un badu. Šajā šķietami bezcerīgajā situācijā radikālām — labējām un kreisām — alternatīvām izpausmēm bija daudz piekritēju. Eiropas sabiedrības liela daļa atteicās no demokrātijas kā valsts vadības formas, jo tā nebija spējīga atrisināt problēmas un pierādīt savu efektivitāti.
58. Ādolfa Hitlera vadītās nacionālsociālistu partijas uzvara Vācijā bija liktenīgs notikums Eiropas vēsturē. Šīs partijas nākšana pie varas 1933. gada 30. janvārī bija lūzuma punkts. Skaidrojumu tam, kā Nacionālsociālistiskā Vācu Strādnieku Partija, būdama sākotnēji maza, nenozīmīga politiska grupa, varēja kļūt par Vācijas lielāko politisko spēku, deva Vācijas vēstures īpatnības. Turklāt būtiska nozīme bija traumatiskajai pieredzei, zaudējot Pirmajā pasaules karā, pasaules ekonomiskās krīzes nopietnajām sekām, kā arī demokrātisko partiju nespējai atrisināt problēmas. Hitlers, kļūdams par nacistiskās Vācijas vadītāju, nekavējoties sāka iznīcināt demokrātisko valsts vadību. Pāreja uz diktatūru, kurā visu vienpersoniski izlēma Hitlers, noritēja ļoti strauji. Jau 1934. gada vasarā Trešā Reiha konsolidācija bija noslēgta. Turklāt drīz atklājās nacionālsociālistu radikālais naidis pret ebrejiem, atspoguļojoties 1935. gadā pieņemtajos Nīrnbergas likumos.
59. Militārs apvērsums, kas sākās 1936. gadā Spānijas protektorātā Marokā, izraisīja trīs gadus ilgu pilsoņu karu Spānijā, kurā abas karojošās puses parādīja ļoti lielu nežēlību. Ibērijas pussala kļuva par totalitāro diktatūru vingrināšanās laukumu, kamēr demokrātiskās lielvaras Francija un Lielbritānija ieņēma neitrālu pozīciju. Fransisko Franko uzvara 1939. gada pavasarī, kura nebūtu iedomājama bez Vācijas un Itālijas atbalsta, noteica Spānijas kā labēji orientētas diktatūras nākotni, kas beidzās tikai 70. gadu otrajā pusē pēc Franko nāves.
60. Pasaules notikumu aizsegā Hitleram izdevās palielināt Vācijas bruņojumu. Viņš atkārtoti izprovocēja starptautiska mēroga krīzes. Rietumu valstis, galvenokārt Lielbritānija, pieņēma lēmumu īstenot „nomierināšanas” politiku, lai iesaistītu nacistisko Vāciju Eiropas kopējā miera politikas sistēmā. Šīs politikas kulminācija bija Minhenes konference 1938. gada septembra beigās, kad Lielbritānija un Francija, nevēlēdamās iesaistīties karā, Hitlera dziņai pēc Vācijas ietekmes sfēras paplašināšanas upurēja demokrātisku sabiedroto valsti. Sadalot Čehoslovākiju pēc etniskajām robežām, uzvaru guva Hitlera īstenotā politika mazākumtautību jautājuma izmantošanā. Tomēr, pēc Hitlera domām, Minhenes nolīgums bija nopietna sakāve, jo Hitlers nevarēja īstenot savu lielāko mērķi — sākt lielu karu.
61. Ādolfam Hitleram izdevās izraisīt Otro pasaules karu tikai pēc vienošanās ar savu vislielāko ideoloģisko ienaidnieku — padomju diktatoru Josifu Staļinu, 1939. gada

23. augustā parakstot Vācijas un PSRS neuzbrukšanas paktu. Abas totalitārās diktatūras vienojās arī par slepenu protokolu, saskaņā ar kuru tika sadalītas ietekmes sfēras Centrāleiropā un Austrumeiropā. Galvenie minētā protokola nosacījumi bija Polijas ceturtnā sadalīšana, kā arī PSRS robežu paplašināšana rietumu virzienā.
62. Ar vācu armijas iebrukumu Polijā 1939. gada 1. septembrī sākās Otrais pasaules karš. Divas dienas vēlāk Lielbritānija un Francija pieteica karu Vācijai. Polijas karaspēku sakāva četru nedēļu laikā. Līdzās kaujas darbībām tika veikti noziegumi pret Polijas civiliedzīvotājiem. Vācijas karagājienam jau bija iznīcināšanas kara iezīmes. Saskaņā ar vienošanos Sarkanā armija 1939. gada 17. septembrī iebruka Polijas austrumu daļā. Polijas pretestību sakāva pilnībā 1939. gada oktobra sākumā. Valsti bija okupējušas divas totalitārās diktatūras.
  63. Kamēr Rietumos līdz 1940. gada pavasarim karš notika bez aktīvas karadarbības („*drôle de guerre*”), PSRS uzbruka kaimiņvalstīm. 1939./40. gada Ziemas karā Somijai izdevās prasmīgi, bet ar nopietniem zaudējumiem atvairīt uzbrukumus, taču vienlaikus tai nācās atdot Padomju Savienībai lielu daļu savas teritorijas. 1940. gada vasarā Sarkanā armija okupēja trīs Baltijas valstis, kuras kā padomju republikas iekļāva PSRS sastāvā.
  64. Pēc Vācijas uzvaras pār Franciju 1940. gada maijā un jūnijā Ādolfs Hitlers atradās savas varas zenītā. Tikai Lielbritānija jaunā premjerministra Vinstona Čērčila vadībā turpināja cīnīties pret nacionālsociālistisko diktatūru.
  65. Jau 1940. gada vasarā Vācija izstrādāja pirmos plānus par rasu un iznīcināšanas karu pret Padomju Savienību, kurš sākās 1941. gada 22. jūnijā. Abas puses šajā ideoloģiskajā karā parādīja ļoti lielu nežēlību un nesaudzību. Vācijas okupācijas spēki Krievijā darbojās ar cilvēku pazemojošiem līdzekļiem. Sākoties karadarbībai, aiz Vācijas frontes līnijām notika civiliedzīvotāju slepkavošana. Sistemātiski veikto slepkavību upuri bija galvenokārt ebreji.
  66. Drīz pēc Vācijas uzbrukuma Padomju Savienībai Lielbritānija noslēdza savstarpējas palīdzības nolīgumu ar PSRS. ASV iesaistījās karā tikai pēc Japānas uzbrukuma ASV karabāzei Pērlharborā 1941. gada 7. decembrī un pēc Vācijas 1941. gada 11. decembra paziņojuma sākt karu.
  67. Vācijas īstenotā okupācija lielākajā daļā Eiropas valstu atstāja traumatisku ietekmi uz daudziem cilvēkiem. Visās okupētajās teritorijās pretošanās spēki sāka cīņu pret Vācijas kundzību. Vienlaikus visās okupētajās valstīs bija sastopama arī tāda parādība kā kolaboracionisms.
  68. Nacionālsociālistu īstenotās politikas galvenais mērķis bija Eiropā dzīvojošo ebreju masveida iznīcināšana. Tiesību atņemšana ebrejiem, viņu vajāšana un nogalināšana tika īstenota vairākos posmos, noslēdzoties ar koncentrācijas un iznīcināšanas nometnēm. Kopumā nacionālsociālisti nogalināja aptuveni sešus miljonus ebreju.

Eiropa kopš Otrā pasaules kara

69. Vēlākais tad, kad pēc Staļingradas kaujas 1942./43. gada ziemā ārēji mainījās karadarbības attīstība, karā iesaistījās valstis, kā arī valdības trimdā sāka izstrādāt plānu laika periodam pēc sabiedroto valstu uzvaras pār Vāciju. Londona šajā laikā bija starptautiska laboratorija, kurā dzima idejas par Eiropas nākotni. Visas iesaistītās puses joprojām dzīvi atcerējās Pirmā pasaules kara notikumus. Divi galvenie sabiedroto valstu politikas mērķi bija pilnībā ieņemt sakautā ienaidnieka teritorijas un iznīcināt jau

Prūsijas laikā nostiprinājušos Vācijas militāro varu. Tomēr ātri kļuva skaidrs, ka ir grūti saskaņot galveno sabiedroto izvirzītos mērķus. Padomju Savienība neatteicās no teritorijām, ko tā bija ieguvusi 1939.-1941. gadā, savukārt Rietumu sabiedrotie vērsa galveno uzmanību uz attiecīgo tautu pašnoteikšanās tiesībām. It sevišķi Polijas liktenis izraisīja pretrunīgas diskusijas, un Staļinam izdevās panākt gandrīz visu savu prasību izpildi. ASV, Lielbritānija un Padomju Savienība Jaltas konferencē 1945. gada februāra sākumā pieņēma lēmumu paplašināt Polijas teritoriju rietumu virzienā. Tā ieguva kādreiz Vācijai piederošos apgabalus, savukārt Padomju Savienība saglabāja ietekmi Polijas austrumu daļā.

70. Vienlaikus „Lielais trijnieks” nolēma izveidot Apvienoto Nāciju Organizāciju. Drošības padomes pastāvīgajiem locekļiem piešķīra veto tiesības, tādējādi nodrošinot, ka organizācija ar vairākuma lēmumiem nevarēs vērsties pret pasaules lielvarām. Līdz pat Austrumeiropas un Rietumeiropas konflikta beigām ANO bija abu pušu ideoloģisko sadursmju vieta.
71. Svarīgs notikums cīņā pret apspiestību un rasismu bija vispārējā cilvēktiesību deklarācija, ko parakstīja 1948. gada 10. decembrī. Cilvēktiesības veidoja jaunās Eiropas pamatu.
72. Vissmagāko triecienu cīņā ar nacistisko Vāciju saņēma Sarkanā armija. Jau pēdējos kara mēnešos kļuva skaidrs, ka Staļins izmanto savu karaspēku, lai Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs ieceltu pakalpigus komunistiskā režīma varasvīrus. Viņa mērķis bija izveidot satelītvalstu aizsargzonu uz rietumiem no Padomju Savienības. Šajā sakarā uzvara pār nacistisko Vāciju, kas formāli datēta ar Vācijas karaspēka pilnīgu kapitulāciju 1945. gada 8. vai 9. maijā, ieguva divkārtu nozīmi. Kamēr attiecībā uz Eiropas rietumu daļu, kurā ienāca Rietumu sabiedroto karaspēki, nešaubīgi varēja runāt par atbrīvošanu, situācija Eiropas centrālajā un austrumu daļā bija pavisam citāda. Arī šeit uzvaru pār Vāciju uzskatīja par atbrīvošanu, taču tā bija saistīta ar bailēm no jaunas diktatūras.
73. Beidzoties karadarbībai, kuras rezultātā Eiropā vien bojā gāja vairāk nekā 50 miljoni cilvēku, Eiropā sākās masveida migrācija. Vācijai bija vislielākais migrējošo skaits — 12 līdz 14 miljoni bēgļu un izsūtīto, galvenokārt no Austrumvācijas apgabaliem. Potsdamas konferencē 1945. gada jūlijā un augustā galvenās uzvarētājas valstis vienojās ne tikai par iedzīvotāju pārvietošanu, bet arī par Vācijas nākotni, sadalot to četrās ietekmes zonās. Tomēr jau konferences laikā kļuva skaidrs, ka Rietumu valstu un PSRS pretrunīgos uzskatus bieži vien varēja nomaskēt tikai ar formāliem kompromisiem.
74. Rietumeiropas valstīs tūlīt pēc kara notika pāreja uz kreisi orientētu sabiedrību. Visuzskatāmāk šo attīstību atspoguļoja karalaika Lielbritānijas premjerministra Vinstona Čērčila izbalsošana 1945. gada jūlijā. Jau Potsdamas konferencē Čērčilu aizstāja viņa pēctecis, Strādnieku partijas loceklis Klements Etlis. Neraugoties uz pārmaiņām politiskajā vidē, Eiropas koloniālvalstis bija apņēmušās atgūt kara laikā zaudēto ietekmi kolonijās Āfrikā un Āzijā. Tas drīz izraisīja bruņotus konfliktus, piemēram, Nīderlandei piederošajā Indonēzijā vai Francijas kolonijā Indoķīnā, no kuriem daži ilga pat divus gadu desmitus.
75. Bijusī Vācu Reiha galvaspilsēta Berlīne un Austrijas galvaspilsēta Vīne bija sadalītas četrās zonās. Šīs metropoles simbolizēja sāktu Eiropas dalīšanu. Berlīne joprojām bija viens no lielvaru strīda karstākajiem punktiem. Taču aukstais karš sākās nevis Eiropas centrā, bet gan tās perifērijā. Pēc sākotnējās atturības Amerikas Savienotās Valstis prezidenta Harija S. Trumena vadībā izšķirīgi mainīja savu ārpolitiku, nonākot konfrontācijā ar Padomju Savienību. Līdz pat Rietumu un Austrumu bloka konflikta

beigām ASV ārpolitikas galvenais mērķis bija ierobežot Padomju Savienības ietekmi, kuras pamatā beigu beigās bija kodoldraudi.

76. Kamēr Padomju Savienība pakļautajās valstīs veidoja Staļina režīmam atbilstošas valdības, Rietumeiropas valstis pievērsa galveno uzmanību demokratizācijas procesam Rietumvācijā. Ietekmes sfēru robežas tiešā veidā sadalīja Vācijas teritoriju un Eiropu. Jauno situāciju raksturoja Čērčila lietotais jēdziens „dzelzs priekšgars” (1946. gada 5. marts). Nepagāja ne seši mēneši, kad Čērčils citā vēsturiski nozīmīgā runā (1946. gada 19. septembris) aicināja izveidot Eiropas Savienotās Valstis. Tomēr šai nākotnes idejai pagaidām nebija konkrētu panākumu.
77. Vienlaikus šajos gados tika izveidotas daudzas iestādes, kas atbalstīja vienotas Eiropas ideju. Tās galvenie paudēji vispirms bija kristīgie demokrāti no sabiedrības zemākās vidusšķiras — Konrāds Adenauers, Alčide de Gasperi, Žans Monē, Robērs Šūmans un Pols Anrī Spāks.
78. Eiropas tuvākajai nākotnei svarīgāka bija ASV īstenotā Eiropas atjaunošanas programma, kas, sākot ar 1947. gada vidu, deva iespēju Eiropas valstīm atjaunot savu ekonomiku. Vienlaikus atbalsta saņēmējām valstīm tika prasīts sadarboties ar ASV — un tas bija obligāts priekšnoteikums (*conditio sine qua non*). Strauji tika izveidotas vairākas starptautiskas organizācijas, kas koordinēja atjaunošanas pasākumus. Šo laiku Rietumeiropas vēsturē raksturoja demokrātija un tirgus ekonomika.
79. Situācija Austrumeiropā bija pavisam citāda. Valstis starp Baltijas jūru un Melno jūru PSRS vadībā tika pakļautas pastiprinātai staļinizācijai. Jebkura pretestība tika nežēlīgi apspiesta. Iedzīvotāji tika pakļauti slepenpolīcijas represijām un patvaļai. Izsūtīšanu uz padomju nometnēm (gulagu) piedzīvoja visi režīmam nelabvēlīgie opozicionāri Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs. Vienlaikus turpinājās Austrumeiropas valstu atjaunošana. Pakāpeniski tika likvidēti vissmagākie kara postījumi.
80. Padomju Savienības spiediens no ārpuses saliedēja Rietumeiropas valstis. 1948. gada 17. martā parakstītajā Briseles līgumā piecas Rietumeiropas demokrātijas vienojās par savstarpēju aizsardzību pret iespējamo agresiju no austrumiem. Pēc Lielbritānijas ierosinājuma šai aliansei aicināja pievienoties arī ASV un Kanādu. 1949. gada 4. aprīlī Vašingtonā parakstīja NATO līgumu. Daudzas Eiropas valstis joprojām izturējās neitrāli. Līdz šai dienai NATO veido Eiropas drošības politikas pamatu.
81. Jau trīs mēnešus pirms tam — 1949. gada 28. janvārī — Rietumeiropas Savienības dalībvalstis nodibināja Eiropas Padomi, kuras uzdevums bija veicināt dalībvalstu sadarbību ekonomikas un sociālās attīstības jomā. Jau 1950. gada augustā Eiropas Padomei kā asociētā dalībvalsts pievienojās 1949. gada maijā dibinātā Vācijas Federatīvā Republika. 1951. gada 18. aprīlī izveidoja Eiropas Ogļu un tērauda kopienu. Tā veidoja Eiropas vienotības kodolu un mazināja Francijas un Vācijas savstarpējo sāncensību smagās rūpniecības jomā. Pēc Korejas kara sākšanās 1950. gada jūnijā Rietumeiropa piedzīvoja ļoti lielu ekonomisko izaugsmi, kas attiecīgajās valstīs ar dažādiem panākumiem turpinājās līdz 1973. gadam. Šī izaugsme ne tikai stabilizēja Rietumeiropas sabiedrību, bet arī deva iespēju daudziem iedzīvotājiem ievērojami uzlabot dzīves apstākļus. Par Rietumeiropas rūpnieciski attīstīto valstu raksturīgu pazīmi kļuva plašais patēriņš.
82. Vienlaikus šī izaugsme nodrošināja iespēju palielināt valsts sociālos pabalstus. Gadu desmitu gaitā labklājības valsts kļuva par Eiropas identitātes sastāvdaļu. Labklājības valsts bija īpašs Eiropas sasniegums, un tās pirmsākumi bija meklējami Skandināvijā. Ļoti liels dzimstības pieaugums pēc Otrā pasaules kara radīja jaunas problēmas valstu

- infrastrukturām. Nepieciešamība mainīt veselības un izglītības sistēmu pārvērtā Rietumeiropas sabiedrību. Par nozīmīgu sociālu parādību kļuva jauniešu kultūra. Rietumeiropas sabiedrības amerikanizācija notika galvenokārt ar jauniešu kultūras starpniecību.
83. Rietumeiropas krāšņā daudzveidība stipri kontrastēja ar attīstību „dzelzs priekšvara” otrā pusē. Diktatūras centieni izveidot viendabīgu sabiedrību nemazinājās līdz pat Staļina nāvei 1953. gada 5. martā. Cīņa par varu pēc diktatora nāves vājināja varas iestāžu īstenoto uzraudzību. Tautas sacelšanās vardarbīgā apspiešana 1953. gada 17. jūnijā Vācijas Demokrātiskajā Republikā liecināja par to, ka komunistiskais režīms Austrumeiropā darbojas, izmantojot Sarkanās armijas kaujas metodes. Destalinizācijas politika, ko kopš 1956. gada īstenoja jaunais Kremļa vadītājs Ņikita S. Hruščovs, satricināja visu Padomju Savienību. Krīze Polijā tika novērsta, savukārt tautas sacelšanos 1956. gada novembrī Ungārijā vardarbīgi apspieda Sarkanā armija. Bojā gāja tūkstošiem ungāru, simtiem tūkstoši devās trimdā.
  84. Plānveida ekonomikā Centrāleiropā un Austrumeiropā 50. gados bija visnotaļ ievērojami pieauguma rādītāji, taču iedzīvotāju nodrošinājums ar precēm un pakalpojumiem uzlabojās lēni. Gadu gaitā Austrumeiropas valstu ekonomiskā attīstība arvien vairāk atpalika no tautsaimniecības attīstības Rietumeiropā. Austrumu bloks, galvenokārt PSRS, bija konkurētspējīgs un daļēji pasaules līderis tikai vienā jomā — ieroču tehnoloģijā. Zemes mākslīgā pavadoņa „Sputņik” palaišana 1957. gada 4. oktobrī iedragāja Rietumu valstu pašapziņu un piešķīra lielu politisko nozīmi Padomju Savienības panākumiem.
  85. Lielbritānijas un Francijas zaudējumi Suecas krīzē 1956. gada rudenī vēlreiz paātrināja dekolonizācijas gaitu. Tautas atbrīvošanās kustību pārstāvji kolonijās ķērās pie ieročiem, lai cīnītos pret „baltā cilvēka” kundzību. Par paraugu daudzām jaunizveidotām valstīm, kas ieguva neatkarību, kalpoja Padomju Savienība, un tās izmantoja komunistiskā režīma pieeju modernizācijai. Rietumeiropas nozīme pasaules politikā pakāpeniski samazinājās.
  86. Eiropas Ekonomikas Kopienas izveidošana 1957. gada 25. martā Romā bija mēģinājums atgūt zaudēto nozīmi. Eiropas Ekonomiskā Kopiena organizatoriski un tiesiski bija pašreizējās Eiropas Savienības priekštece. EEK uzdevums bija vienot dalībvalstis tik cieši, lai tās, ņemot vērā šīs vienotības struktūru, nebūtu spējīgas karot citu ar citu. Tas patiesi mainīja dalībvalstu savstarpējās politiskās attiecības. Neraugoties uz valstu savstarpējiem ķīviņiem, karš vairs nebija konfliktu risināšanas līdzeklis.
  87. Svarīgs notikums Eiropas aukstā kara vēsturē bija Berlīnes mūra uzcelšana 1961. gada 13. augustā. Mūris simbolizēja Eiropas dalījumu.
  88. Pēc situācijas stabilizēšanās Eiropā aukstā kara centrs pārvietojās uz trešās pasaules valstīm. Francijas un Vācijas Federatīvās Republikas izlīgums, ko veicināja Šarls de Gols un Konrāds Adenauers, bija svarīgs nosacījums Eiropas integrācijas pilnveidošanai. Trīs Rietumeiropas diktatūras — Spānija, Portugāle un Grieķija — sākumā vēl neiesaistījās institucionālās integrācijas procesā.
  89. Francijas prezidents 1963. gada janvārī iebilda pret Lielbritānijas pievienošanos EEK. Š. de Gola īstenotā politika 60. gados atkārtoti radīja nopietnas krīzes situācijas EEK darbībā. Taču organizācijai izdevās tās pārvarēt. 1967. gada 1. jūlijā trīs kopienas apvienojās, izveidojot Eiropas Kopienas (EK). Gadu vēlāk sāka darboties EK muitas savienība, atceļot muitas nodokļus precēm un pakalpojumiem Eiropas Kopienas

teritorijā. EK kļuva arvien pievilcīgāka, un pastiprinājās Lielbritānijas interese par pievienošanos, kas notika 1973. gada 1. janvārī. Kopā ar Lielbritāniju pievienošanās līgumu parakstīja arī Dānija, Īrija un Norvēģija. Taču 1972. gada septembrī Norvēģijas iedzīvotāji nobalsoja pret šo pievienošanos.

90. 1968. gads bija pavērsiens Eiropas pēckara vēsturē gan Rietumeiropā, gan Austrumeiropā. Rietumeiropas sabiedrībā pret valdošo sistēmu protestēja galvenokārt jaunieši. Nemieriem, kas Francijā gandrīz izraisīja tautas sacelšanos, bija dažādi cēloņi. To starpā bija paaudžu konflikts un protests pret ASV īstenoto karu Vjetnamā. Kopumā atdzima neomarksistiskā ideoloģija.
91. Turpmāko Austrumeiropas attīstību noteica „Prāgas pavasara” vardarbīgā apspiešana, ko 1968. gada augustā īstenoja Varšavas pakta karaspēks. Ilūzijas pakāpeniski izgaiss, jo īpaši intelektuāļu aprindās. Padomju Savienības komunistiskais režīms, šķiet, nebija reformējams un piedzīvoja ideoloģisku sastingumu. Brežņeva politiskās programmas pasludināšana apstiprināja PSRS neierobežoto varas kāri.
92. 60. gadu beigās sākās laikmets, ko ietekmēja ievērojami sociāldemokrāti. Vilijs Brands Vācijas Federatīvajā Republikā, Bruno Kraiskis Austrijā un Ūlofs Palme Zviedrijā iestājās par liberalizāciju iekšējā politikā un saspīlējuma mazināšanas politiku attiecībā uz Padomju Savienību. It sevišķi Vācijas kanclera V. Branda jaunajai politikai attiecībā uz Austrumeiropu bija svarīga nozīme starptautiskajā mērogā. Viņa simboliskā nomešanās ceļos pie ebreju geto notikušajiem nemieriem veltītā pieminekļa 1970. gada decembrī Varšavā kļuva par tā laika nozīmīgu notikumu. Šie saspīlējuma mazināšanas centieni ar vislielāko panākumu 1975. gada 1. augustā Helsinkos, kad tika parakstīti Eiropas Drošības un sadarbības konferences Nobeiguma akti, pārvērtā Eiropu. Daudzi vairs neuzskatīja Padomju Savienību par apdraudējumu. Daudzi Rietumeiropas valstu politiķi uzskatīja, ka disidenti, kas cīnījās par brīvību un cilvēktiesībām Austrumeiropā, bija šķērslis saspīlējuma mazināšanas politikas īstenošanai.
93. 70. gadu sabiedrība priekšroku deva jaunajam dzīvesveidam, kas bija saistīts arī ar labklājības pieaugumu un privāto automašīnu skaita vispārējo palielināšanos. Vērtību maiņa, kas sākās iepriekšējā gadu desmitā, skāra jau lielāko Rietumeiropas sabiedrības daļu. Svarīgi kritēriji bija individuālisms un pašrealizēšanās. Pavērsienu radīja arī lielāka seksuālā brīvība. Gari mati un īsi svārkī veidoja Eiropas lielpilsētu tēlu. Šī jaunā mode un dzīvesveids guva atsaucību arī „dzelzs priekšvara” otrā pusē.
94. Vienlaikus 1973. gadā ar tā saukto naftas krīzi beidzās rūpnieciski attīstīto valstu ekonomikas straujā augšupeja. Eiropa 70. gados piedzīvoja smagu ekonomisko krīzi (stagflāciju), kuras dēļ ievērojami pasliktinājās tradicionālo rūpniecības nozaru attīstība. Kalnrūpniecība un smagā rūpniecība piedzīvoja strukturālus zaudējumus. Veseli reģioni, piemēram, Ziemeļanglija, Rūras apgabals un Lotringa, saskārās ar nopietnām sociālām problēmām un lielu bezdarbu. Citi reģioni bija ieguvēji, pārejot uz pakalpojumu sniegšanas un mikroelektronikas jomu. Modernā pakalpojumu sabiedrība attīstījās ļoti strauji.
95. Vienlaikus daudzi faktori, tostarp Romas kluba izstrādātie ziņojumi, radīja pārdomas par ekonomikas izaugsmi un zemes izmantošanas negatīvo ietekmi uz vidi. Daudzās Rietumeiropas valstīs sāka darboties pilsoņu iniciatīvas grupas, lai izveidotu tīrāku vidi un labāku pasauli. Dažās valstīs notika ievērojamas sabiedrības pārmaiņas. No pilsoņu iniciatīvas grupām un kreisi orientētām organizācijām radās zaļās partijas.
96. Nedz strukturālas pārmaiņas Rietumeiropas valstu ekonomikā, nedz pastiprinātas uzmanības pievēršana vides problēmām neatbalojās padomju režīmam pakļautajās

- valstīs. 1970. gados aiz „dzelzs priekšvara” esošās valstis beidzot zaudēja saikni ar Rietumiem tehnoloģiju jomā. Tajā pašā laikā Rietumeiropas valstis piedzīvoja strauju attīstību dator tehnoloģiju jomā.
97. Taču 70. gadu vidū šo attīstību vēl nevarēja skaidri paredzēt. Gluži otrādi — Itāliju un Vācijas Federatīvo Republiku satricināja kreisi radikālu teroristu uzbrukumi. Cīņa pret terorismu ar konstitucionālas valsts metodēm bija sarežģīts uzdevums, kas radīja smagu slogu politiskajām sistēmām.
  98. Dienvideiropas valstīs 70. gadu vidū sākās demokrātisku pārmaiņu process. Grieķijā 1974. gadā sabruka ģenerāļu režīms, tajā pašā gadā beidzās diktatūras laiks Portugālē. Arī Spānijā gadu vēlāk diktatūras vietā izveidojās parlamentāras demokrātijas. „Nelīķu revolūcija” 1974. gadā Portugālē pielika punktu arī kariem Āfrikā. Portugāle kā pēdējā no Eiropas valstīm atteicās no savām kolonijām — Angolas un Mozambikas, pasludinot tās par neatkarīgām. Pēc diktatora Franko nāves 1975. gada 20. novembrī miermīlīgā pāreja no diktatūras uz demokrātiju Spānijā bija plaši pamanīts notikums, kas 80. gadu beigās ietekmēja norises Austrumeiropas valstīs.
  99. Šie demokratizācijas procesi abām Dienvideiropas valstīm nodrošināja iespēju pievienoties Eiropas Kopienai 1986. gada 1. janvārī. Grieķija Eiropas Kopienai pievienojās jau 1981. gada 1. janvārī.
  100. 1979. gadā pirmoreiz vēlēja Eiropas Parlamentu, kura pirmā sēde notika tā paša gada 1. jūlijā. Sākotnēji krietni ierobežotās Parlamenta tiesības tika pakāpeniski paplašinātas.
  101. Starptautiskajā politikā attiecības starp Rietumeiropu un Austrumeiropu kļuva ievērojami vēsākas. Jaunu saspīlējumu tajās radīja diskusijas par 1979. gada 12. decembrī pieņemto lēmumu palielināt NATO bruņojumu, lai reaģētu uz padomju karaspēka raķešu SS-20 izvietojumu, kā arī padomju karaspēka iesoļošana Afganistānā 1979. gada decembrī. Tajā pašā laikā apgādes problēmas Polijā izraisīja vairākus streikus. Leha Valensas vadītā neatkarīgā arodbiedrība „*Solidarność*” pirmoreiz Austrumeiropas valstīs atklāti pretojās komunistiskajam režīmam. Drosmīgo pretošanās kustību Gdaņskā idejiski atbalstīja poļu izcelsmes pāvests Jānis Pāvils II, kas kopš 1978. gada bija Romas Katoļu baznīcas vadītājs. Situācija Polijā saasinājās. Jaunie valsts un partijas vadītāji uzskatīja, ka vienīgais risinājums ir pasludināt karastāvokli (1981. gada 13. decembris).
  102. Ronalda Reigana apzinātā ideoloģiskās konfrontācijas pastiprināšana radīja lielu neuzticību un pretestību Padomju Savienībā. Vienlaikus ASV jaunā pašpaļāvība radīja sarežģījumus arī NATO. NATO vidējas sniedzamības ballistisku raķešu izvietojuma 1983. gadā izraisīja līdz šim neredzētu sabiedrības mobilizēšanos.
  103. Vienlaikus kļuva skaidrs, ka Brežņeva valdīšanas pēdējā posmā PSRS bija nonākusi stagnācijā, kas turpinājās arī viņa nākamo divu pēcteču laikā. Jaunas iespējas radās tikai līdz ar Mihaila Gorbačova nākšanu pie varas 1985. gada martā. Padomju politikas jaunie mērķi bija „atklātība” un „perestroika”. Pārmaiņas sabiedrībā notika galvenokārt tajās Padomju Savienības teritorijās, kurās pamatiedzīvotāji nebija krievi. Arī Austrumeiropas valstīs mainījās attiecības starp komunistiskajām partijām un iedzīvotājiem. Kopumā varēja manīt komunistiskā režīma vājināšanos. Tajā pašā laikā neizdevās apturēt ekonomikas attīstības lejupslīdi padomju režīmam pakļautajās teritorijās. Plānveida ekonomikas modeļi vairs nespēja risināt modernās tautsaimniecības sarežģītos uzdevumus. Černobiļas atomelektrostacijā 1986. gada 26. aprīlī notikusī katastrofa prasīja ne tikai daudzus upurus, bet arī skaidri parādīja, cik atpalikusi ir padomju tehnoloģija.

104. Rietumeiropas valstīs attīstība bija citāda nekā Austrumeiropā. Neraugoties uz dažām pielāgošanās grūtībām, pakalpojumu sniegšanas un mikroelektronika joma nodrošināja jaunu augšupeju. Arvien lielāku popularitāti ieguva personālais dators. 80. gadu vidū EK dalībvalstis vienojās par kopējo iestāžu turpmāko paplašināšanu. Šajos gados lika pamatu vēlāk dibinātajai Eiropas Savienībai.
105. Ar 1989. gadu Eiropas vēsturē sākās jauna ēra. Berlīnes mūra krišana 1989. gada 9. novembrī bija pasaules mēroga politisks notikums un nākotnes norišu priekšvēstnesis. PSRS un komunistiskās partijas režīms Austrumeiropas valstīs, izņemot Rumāniju, pakāpeniski sabruka. Reformu process („*refolution*”) paliekoši ietekmēja visas Eiropas attīstību. Sabiedrības kustība nevardarbīgu demonstrāciju veidā piespieda komunistisko režīmu atkāpties. Salīdzinot ar notikumiem 50. un 60. gados, PSRS neiejaucās šajā procesā. Lielākajā daļā valstu pāreja uz demokrātiskiem apstākļiem tika īstenota sarunu ceļā. Jaunās valstis atgriezās savas nacionālās vēstures gultnē.
106. Situācija Vācijas Demokrātiskajā Republikā bija citāda. 1990. gada 3. oktobrī notika Vācijas apvienošanās, ko ar ASV prezidenta Džordža H. V. Buša atbalstu galvenokārt virzīja VFR kanclers Helmūts Kols. Nacionālās apziņas atmoda ietekmēja arī Padomju Savienību, kas sāka brukt. Kādreizējās neatkarīgās valstis Igaunija, Latvija un Lietuva atguva neatkarību un pievērsās savai ilggadīgajai vēsturei. Virs Kremļa plīvojošo sarkano karogu pēdējoreiz nolaida 1991. gada 25. decembrī. Teritoriālajā ziņā ievērojami sarukusi Krievija kļuva par Padomju Savienības pēcteci. Laikā no 1990. līdz 1993. gadam astoņas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis pievienojās Eiropas Padomei.
107. Nacionālu valstu atdzimšana dažās Rietumeiropas sabiedrības aprindās radīja apjukumu. Sabiedrība sāka apšaubīt Eiropas Savienības nākotnes mērķi, ko noteica Māstrihtas līgumā 1992. gada februārī. Drīz kļuva skaidrs, ka šajos jaunajos apstākļos nebija politiski iespējams veidot federālu Eiropas valsti. Vienlaikus, ar Māstrihtas līgumu un jo īpaši ar Amsterdamas līgumu nosakot, precīzāk sakot, paplašinot Eiropas Parlamenta pilnvaras koplēmumu pieņemšanā, tika sperts solis ceļā uz Eiropas Savienības parlamentarizāciju.
108. Tajā pašā laikā pēc aukstā kara beigām izraisījās jauni konflikti saistībā ar mazākumtautībām. To, ka šī nebija tikai Centrāleiropas un Austrumeiropas problēma, apstiprināja ilglaicīgie konflikti, piemēram, Ziemeļīrijā, basku reģionā Spānijā vai Korsikā. Čehoslovākija 1993. gada 1. janvārī miermīlīgi sadalījās divās valstīs. Abas valstis izveidoja muitas savienību. Turpretim Dienvidslāvijas sabrukums Eiropai ne tikai atnesa karu, bet arī sagādāja ciešanas simtiem tūkstošiem cilvēku. Minētajos karos Eiropas organizācijām bija apkaunojoši maza nozīme. Pašradīti organizatoriskie šķēršļi un militāra nespēja veicināja bruņoto konfliktu attīstību. Tikai pēc tam, kad ASV bija pārņēmusi vadību, bija iespējams apturēt šo konfliktu pirmo posmu (Deitonas 1995. gada 14. decembra nolīgums). Līdz šai dienai Eiropas valstu karaspēku vienības atrodas bijušās Dienvidslāvijas teritorijā, lai nodrošinātu miera apstākļus.
109. ES paplašināšanās process paātrinājās. 1995. gada 1. janvārī Eiropas Savienībai pievienojās Somija, Austrija un Zviedrija. 1997. gada decembrī tika paātrināta un tiesiski apstiprināta Austrumeiropas valstu pievienošanās. Vienlaikus tika veiktas tālejošas izmaiņas. Saskaņā ar otro Šengenas nolīgumu 1995. gada 26. martā tika atceltas ieceļošanas kontroles uz ES iekšējām robežām. Euro kā maksāšanas līdzekļa ieviešana 2002. gada 1. janvārī dažās ES valstīs veicināja valstu ekonomisko sadarbību.

Tajā pašā laikā kļuva skaidrs, ka daudzās eirozonas valstīs, galvenokārt Vācijas Federatīvajā Republikā, joprojām par vērtību tika uzskatīta nacionālā valūta.

110. Teroristu uzbrukumi ASV 2001. gada 11. septembrī radīja jaunu pavērsienu starptautiskajā politikā. Kareivīgi noskaņotā islāma draudi skāra arī Eiropu. Teroristu uzbrukumi Madridē 2004. gada 11. martā un Londonā 2005. gada 7. jūlijā liecināja par to, ka arī Eiropa bija nonākusi teroristu organizāciju uzmanības lokā. ASV prezidenta Džordža V. Buša vadītais karš pret Irāku sašķēla Eiropu. Kamēr Francija un Vācijas Federatīvā Republika atteicās aktīvi piedalīties šajā karā, Lielbritānija un Spānija, kā arī Austrumeiropas valstis nosūtīja savu karaspēku vienības uz Irāku.
111. 2004. gada 1. maijā notika ES vēsturē lielākā paplašināšanās. Ar desmit jaunām dalībvalstīm — Igauniju, Latviju, Lietuvu, Maltu, Poliju, Slovēniju, Slovākiju, Čehijas Republiku, Ungāriju un Kipru — ES dalībvalstu skaits pieauga līdz 25. Eiropas šķelšanās bija pilnībā novērsta. Kandidātvalstis bija neto saņēmējvalstis un dažādos veidos guva labumu no Eiropas Savienības.
112. 2007. gada 1. janvārī ES pievienojās arī Bulgārija un Rumānija. „Vecās” dalībvalstis bieži vien iebilst pret šo ES lielo paplašināšanos. Kritiķi pauž neapmierinātību par Eiropas politikas atkārtotu nacionalizēšanos, no vienas puses, un integrācijas procesa nepietiekamību, no otras puses. Vienlaikus pievienošanās iespēja veicina attiecīgo valstu stabilizāciju grūtajā un smagajā pārejas procesā.

Jautājumi nākotnes Eiropai

113. Eiropas Savienības nākotne ir nenoteikta. Trūkst skaidrības par vēlamo perspektīvu, tāpat trūkst vienotas nostājas attiecībā uz ES robežām. Tādēļ ekspozīcijas pēdējās daļas uzdevums būtu tikai formulēt jautājumus, lai apmeklētāji izprastu situācijas nenoteiktību. Vienlaikus šāds princips ļautu arī strauji reaģēt uz jauniem attīstības pavērsieniem.
114. Apmeklētājiem varētu uzdot šādus jautājumus:
  - Vai ir iespējama turpmāka Eiropas Savienības pilnveidošana? Kā reaģēt uz neveiksmīgajiem referendumiem par ES Konstitucionālo līgumu? Vai Lisabonas līgums ir pietiekami pārlicinošs kompromiss?
  - Kad būs pabeigta Eiropas Savienības paplašināšana? Vai Turcijai ir iespējams kļūt par pilntiesīgu ES dalībvalsti?
  - Kā Eiropas Savienībā pārvarēt demokrātijas nepietiekamību?
  - Kādēļ dalībvalstu iedzīvotāji nav patiesā sajūsmā par Eiropas Savienību?
  - Kā pārvarēt Eiropas Savienības strukturālo vājumu, kas izpaužas militārajā jomā un ārpolitikā kopumā?
  - Kā Eiropas Savienībai reaģēt uz demogrāfiskajām pārmaiņām, kas skar visas dalībvalstis? Vai pastiprināta imigrācija ir piemērots līdzeklis?
  - Vai ir vajadzīgs vienādot atšķirīgās tradīcijas saistībā ar Eiropas sociālā modeļa izveidi?
  - Kāda nākotne sagaida Eiropas Savienību — vai tā kļūs par federāciju, valstu savienību vai federatīvu valsti?

Pēcvārds

115. Ekspertu komisija iesniedz Eiropas Vēstures muzeja izveides konceptuālos pamatapsvērumus Eiropas Parlamenta priekšsēdētājam.
116. Pēc diskusijām attiecīgajās struktūrvienībās un nepieciešamo politisko pamatlēmumu pieņemšanas būs nepieciešams izveidot attiecīgi kvalificētu izveides darba grupu. Tās kompetencē būs turpmāk pieņemamo institucionālo un saturisko pamatnostādņu īstenošana. Ekspertu komisija iesaka, pieņemot politiskos pamatlēmumus, attiecīgi izveidot Eiropas Vēstures muzeja uzraudzības un zinātniskās palīgstruktūras.

Ekspertu komisijas locekļi

Włodzimierz Borodziej (PL) — jaunāko laiku vēstures profesors Varšavas Universitātē

Giorgio Cracco (IT) — baznīcas vēstures profesors Turīnas Universitātē

Michel Dumoulin (BE) — vēstures profesors Lēvenes Katoļu universitātē (*Louvain-la-Neuve*)

Hans Walter Hütter (DE) — profesors, Vācijas Federatīvās Republikas Vēstures muzeja fonda priekšsēdētājs

Marie-Hélène Joly (FR) — Francijas Aizsardzības ministrijas Kultūras mantojuma un arhīvu nodaļas vadītāja vietniece, galvenā fondu glabātāja

Matti Klinge (FI) — ziemeļvalstu vēstures emeritētais profesors Helsinku Universitātē

Ronald de Leeuw (NL) — profesors, Amsterdamas *Rijksmuseum* bijušais direktors

António Reis (PT) — vēstures profesors Lisabonas Jaunajā universitātē

Mária Schmidt (HU) — Budapeštas Terora muzeja direktore

